

Odgajatelji: Kontinuitet i promjena

Antonija Žižak, Dejana Tasić, Nivex Koller-Trbović

Fakultet za defektologiju, Zagreb
Odsjek za poremećaje u ponašanju

Sažetak

S ciljem upoznavanja načina funkcioniranja odgajatelja iz različitih tipova dječjih i odgojnih domova u neizvjesnošću opterećenoj ratnoj i poratnoj stvarnosti, formiran je uzorak od 111 odgajatelja iz 11 institucija za djecu i mlade iz različitih dijelova Republike Hrvatske. Uz pomoć Upitnika za odgajatelje konstruiranog s namjerom mjerenja samoprocjene osobnog i profesionalnog zadovoljstva, vlastitog doživljaja kontinuiteta i promjene pod pritiskom okolnosti, procjene osobnih reakcija na promijenjene okolnosti i načina nošenja s prolongiranom neizvjesnošću, ispitani su odgajatelji iz tri centra za odgoj ($N_1=32$), odgajatelji iz četiri doma za odgoj ($N_2=35$) i četiri dječja doma ($N_3=44$). 63% ispitanika uzorka su osobe ženskog spola. Informacije prikupljene primjenom Upitnika u radu su predstavljene kroz osnovne statističke parametre i analizu varijance obzirom na tip ustanove i spol ispitanika.

Dobiveni rezultati pokazuju da se odgajatelji procjenjuju i profesionalno i osobno zadovoljnima i uspješnima, pri čemu je najizraženije osobno zadovoljstvo u području obiteljskog života, partnerskih odnosa i zdravlja. Također se pokazalo da u pogledu osobnog zadovoljstva postoje razlike u prilog odgajatelja iz dječjih domova i odgajatelja ženskog spola. Pokazalo se da najznačajnijima odgajatelji procjenjuju promjene u području socio-ekonomskog statusa, kretanja stručnjaka unutar djelatnosti i složenost problema djece i mladih. Procjena osobnih reakcija na promijenjene okolnosti rezultirala je efektima u rasponu od nepoželjnih i štetnih do poželjnih i korisnih pri čemu odgajatelji dječjih domova najizrazitije teže pozitivnim efektima. Glede procjene osobnih načina nošenja s prolongiranom neizvjesnošću, većina odgajatelja procjenjuje veći broj strategija kao značajne a u ukupnom uzorku dominiraju akcijski, socijalni i kognitivni načini suočavanja. Posredno se tako dobivaju informacije o tome koje načine suočavanja s teškim životnim situacijama modeliraju, koje vrijednosti prenose te koje tipove socijalizacije posreduju djeci odgajatelji kroz svoju odgajateljsku ulogu.

Ključne riječi: odgajatelji u institucionalnom odgoju i tretmanu, osobno i profesionalno zadovoljstvo, promjena, kontinuitet, funkcioniranje u neizvjesnosti

1. Uvod

Jedan od najizazovnijih i najzahtjevnijih oblika stručnog rada s djecom i mladima je odgajateljski rad u uvjetima institucionalnog odgoja i tretmana. Ti profesionalci dijele sudbinu svih onih stručnjaka koji rade na području skrbi, zaštite, odgoja, obrazovanja i specifičnih tretmana djece i mladih i za koje se kaže da im tijekom ovog stoljeća iz godine u godinu posao postaje sve kompleksniji i stresniji. Zato na pitanje tko su u stvari odgajatelji, kako funkcioniraju u višestruko promjenljivim uvjetima, ima smisla stalno iznalaziti prikladnije i realnije odgovore.

Pri pokušaju bar djelomičnog odgovora na pitanje tko su u stvari odgajatelji u institucionalnom odgoju i tretmanu, na žalost nam na raspolaganju stoje samo vrlo šturi podaci iz dvaju istraživanja u području zavodskog tretmana djece i mladih s poremećajima u ponašanju, što su

u posljednja tri desetljeća načinjena u Hrvatskoj. U prvoj od tih studija autori su na uzorku od 47 odgajatelja odgojnih zavoda i odgojno-popravnih domova među ostalim konstatirali da odgajatelji »troše mnogo vremena na pričanje. U stanju su kontrolirati svoje emocije i ponašanje. Društveno su svjesni i pažljivi te paze na društvenu reputaciju«. Ponekad mogu biti svojevoljni. Kao skupina tendiraju samopouzdanosti, realističnosti, razboritosti, odgovornosti i skeptičnosti. Obično organiziraju rad grupe na praktičnoj, razboritoj osnovi. Očituje se nadalje tendencija prema bezazlenosti, sentimentalnosti i jednostavnosti ... Vole raditi i odlučivati u suradnji s drugim ljudima. Nedostaje im individualne odvažnosti i skloni su se ponašati kao i grupa kojoj pripadaju. Ovisi o društvenom odobravanju i potrebna im je podrška grupe. Pretežno su to

staložene, relaksirane, sabrane i zadovoljne osobe. Nekada to preveliko zadovoljstvo može dovesti do neaktivnosti i nemotiviranosti za rad« (Dobrenić i sur., 1972:116-117).

U drugom istraživanju također posvećenom efikasnosti zavodskog tretmana, utvrđeno je na uzorku od 838 bivših odgajnika šest odgojnih zavoda i odgojno-popravnih domova da su ti odgajnici u 50% slučajeva za odgajatelje imali defektologe, u 34, 3% nastavnike, a u 9, 3% učitelje. »U odnosu na dužinu radnog iskustva rezultati pokazuju da su u ispitnom periodu najzastupljeniji bili odgajatelji s radnim iskustvom od 3 do 5 godina (25%), što može, ali ne mora, značiti da se radi o mladom odgojnom kadru. Podjednako su u uzorku bili zastupljeni (24, 5%) odgajatelji s radnim iskustvom od 1 do 3 i od 5 do 8 godina; dok su veoma slabo bili zastupljeni odgajatelji s radnim iskustvom preko 20 godina (samo 0,5%). Procenualno učešće odgajatelja znatno opada nakon 12 godina iskustva, što samo po sebi može dosta govoriti o složenosti i opterećenjima koja ovaj poziv nosi sa sobom« (Žižak, 1982:175).

Konstatira se u oba navedena istraživanja da su van dohvata istraživanjem planiranih mjernih instrumenata ostale najvrijednije informacije o karakteristikama ličnosti, te pitanjima statusa, mentalnog zdravlja i druga pitanja vezana uz stručne djelatnike.

U literaturi ćemo naći određenja da je odgajatelj u institucionalnom odgoju i tretmanu onaj stručni djelatnik koji najviše i najsystematičnije tijekom cijelog dana djetetu pruža skrb, zaštitu, podršku, nadzor, kontrolu, odgoj, vođenje, savjetovanje i specifične oblike stručne pomoći (Maier, 1987). Odgajateljska uloga iako, kao što je vidljivo, u sebi supsumira veliki broj roditeljskih zadataka, nije puka ekstenzija roditeljske uloge. Ta uloga (Hoghugh, 1990) uključuje dva jednakovažna zadatka – roditeljski i profesionalni. Pri tome **roditeljski zadatak uključuje**: stvaranje uvjeta za fizičku, emocionalnu i socijalnu dobrobit djeteta; stvaranje uvjeta za fizički, emocionalni i socijalni razvoj djeteta; razgovor s djetetom, slušanje i razumijevanje djeteta; stvaranje uvjeta za razvoj međusobnog povjerenja, osobne i socijalne svijesti i odgovornosti; usmjeravanje, postavljanje pravila i granica za djetete te nadzor nad djetetom; djelovanje u svojstvu dobro namjernog zastupnika djeteta u svim situacijama prema drugim osobama u domu i izvan njega. S druge strane odgajateljske uloge je **profesionalni zadatak koji uključuje**: vođenje sve potrebne evidencije i dokumentacije o djetetu i njegovom razvoju; sudjelovanje u izradi i realizaciji plana i programa rada s djetetom; stručni rad s djetetom s namjerom ostvarenja zacrtanih odgojnih/tretmanskih ciljeva; stvaranje uvjeta da djetete svoje pozitivne potencijale iskoristi i da su sve aktivnosti poduzete u najboljem interesu djeteta; pružanje informacija o djetetu svim članovima tima; pružanje informacija i mogućnosti kontakta s djetetom drugim službama uključenim u pomagачki proces; stvaranje uvjeta za što bezbolniji proces rastanka djeteta s institucijom i prijelaz u drugu, djetetovom razvoju i potrebama prikladniju životnu sredinu.

Integriranje procesa realizacije navedenih zadataka s osobnošću svakog pojedinog stručnog djelatnika stvara unutar svake institucije posebne i međusobno vrlo različite odgojne stilove prepoznatljive kako djeci, tako i samim stručnjacima. Već godinama znanstvenici se bore s poku-

šajem iznalaženja adekvatnih pristupa koji bi omogućili mjerenje učinaka upravo tih integracijskih procesa što se dešavaju unutar svakog stručnog djelatnika na efikasnost institucionalnog odgoja i tretmana. Najčešće je to rađeno na način da su u uspješnim institucionalnim tretmanima ispitivane osobine ličnosti odgajatelja iz tih institucija. Sumirajući različita istraživanja na tu temu, Peters i Modle (1991.) konstatiraju da se radi o cijelom nizu karakteristika. Na fizičkom planu to je dobro tjelesno zdravlje, fizička izdržljivost i puno energije. Puno je više takvih poželjnih karakteristika na psihičkom planu – strpljenje, toplina, brižnost, otvorenost novim idejama, visoka tolerancija na neizvjesnost, fleksibilno mišljenje, pozitivna slika o sebi, pozitivan stav prema djeci, zrela prosudba tuđeg ponašanja i osobnosti, pozitivna očekivanja od djece, razumijevanje razvojnosti potreba te sposobnost transformiranja znanja u konzistentno ponašanje. Pokazalo se da je na socijalnom planu bitno da odgajatelj ima dobru socijalnu (rodbinsku i prijateljsku) mrežu, dobar ekonomski status te da mu je pružena podrška i priznanje lokalne zajednice.

Kao što je očito iz navedenog, istraživanja pokazuju da je odgajateljski poziv zahtjevan ne samo u odnosu na profesionalna znanja i vještine, nego i u odnosu na osobine ličnosti odgajatelja. Međutim, čini se da je obzirom na složenost i delikatnost posla koji obavljaju sasvim logično postavljati tako visoke zahtjeve. Ta konstatacija uz sebe vezuje jedno od osnovnih pitanja ove struke, a to je kako pronaći i motivirati na angažman u ovoj profesiji »prave« osobe, a potom kako ih i zadržati u ovoj struci, pogotovo kod nas i pogotovo sada.

Naime, poznato je da ljudi strukturiraju svoje živote birajući prilike i odazivajući se na situacije što postoje u fizičkom i socijalnom okruženju u kojem žive. Pri tome je također poznato da je uobičajeni socijalni realitet opterećen brojnim teškoćama, konfliktima i krizama. Stoga se i smatra da se svaka osobna promjena uvijek događa u vrlo specifičnom socijalnom kontekstu. Osobne i socijalne promjene su u pravilu komplementarne i najbolje se razumiju u sklopu situacijskih i vremenskih dimenzija (Bandura, 1995). Kao što tvrdi Fiske (1993), pri tome paralelno s potrebom za promjenom i unapređenjem postoji i potreba za kontinuitetom i predvidljivošću. Kako je promjena zapravo jedina stalna i izvjesna, osjećaj sigurnosti, predvidljivosti i kontinuiteta postojat će i u promjenljivim okolnostima ukoliko postoji mogućnost bar djelomičnog utjecanja na ishod događaja.

Kad se u zajednici s jakim osjećajem povezanosti njenih članova istovremeno događaju teritorijalne, demografske, političke, socijalne, ekonomske, kulturne promjene praćene ratnim užasima, traumama i stradanjima te prolongiranom poratnom neizvjesnošću, onda s dosta visokom sigurnošću možemo tvrditi da se sve te brojne promjene integriraju, konkretiziraju i reflektiraju u životu svakog pojedinog člana te zajednice. U tim se uvjetima od stručnjaka što djeluju unutar široko definiranog prostora pomagачke profesije traži da dobro procijene svoju osobnu i profesionalnu adaptiranost i usklade ju sa svojom profesionalnom kompetentnošću i sveukupnim funkcioniranjem. Kao što tvrdi Bandura (1995), profesionalci tada neminovno odlučuju koje svoje potencijale mogu prilagoditi teškim, rizičnim i osobno ugrožavajućim situacijama te koliko su napora spremni uložiti u nošenje s

brojnim preprekama i prolongiranom neizvjesnošću. Tada u pravilu nastaju velika kretanja unutar pomagačke profesije.

Djeca su najranjiviji dio svake zajednice u teškim vremenima. Stoga je od posebnog interesa za svaku zajednicu saznati i kontrolirati kako svoju osobnu adaptiranost i profesionalnu kompetentnost integriraju upravo stručnjaci što rade s djecom. Među njima posebno mjesto zauzimaju stručnjaci kakvi su odgajatelji u dječjim domovima i odgojnim domovima, jer, kao što je već opisano, od njih se zahtijeva da im upravo osobne karakteristike i potencijali služe kao »jedno od najboljih oruđa za rad s djecom i mladima«. Upravo zbog svoje izloženosti, ranjivosti i dalekosežnih posljedica traumatizacije u djetinjstvu, u kriznim situacijama a i nakon njih, djeca postaju subjektom, nekad više, nekad manje intenzivne skrbi, zaštite, pomoći podrške pa i znanstvenog interesa. Pružaju li se pri tome jednako snažna podrška i pomoć i profesionalcima koji u tim istim situacijama trebaju biti i jesu izvor psihosocijalne podrške djeci, pitanje je na koje nije lako odgovoriti. Iskustvo nam govori da je u teškim, kriznim situacijama i vremenima obremenjenim snažnim promjenama što generaliziraju nesigurnost i bespomoćnost članova zajednice krucijalno osnažiti odrasle, a posebno stručnjake za susret i rad s djecom i mladima te zajednice. Da bi se to moglo, neophodno je upoznati načine funkcioniranja i specifične potrebe tih stručnjaka. A upravo u tom smjeru ide ovaj rad.

Naime, u pilot istraživanju na kojem se temelji ovaj rad, željelo se upoznati načine funkcioniranja odgajatelja iz različitih tipova domova za djecu i mlade u Republici Hrvatskoj koji su svoju odgajateljsku ulogu ostvarivali i ostvaruju u izuzetno turbulentnim ratnim vremenima i neizvjesnošću opterećenoj poslijeratnoj stvarnosti. Uz to se žele utvrditi eventualne razlike između odgajatelja iz različitih vrsta domova (centara za odgoj, odgojnih domova i dječjih domova), razlike u promatranim obilježjima između odgajatelja što su radili i živjeli u ratom izravno ugroženim područjima (Karlovac, Vinkovci, Osijek) i onih koji su pretežno bili posredno ugroženi efektima ratnih zbivanja (Zagreb, Bedekovčina, Mali Lošinj, Cres, Split, Selce) te eventualne razlike u načinu funkcioniranja odgajatelja muškog i ženskog spola.

2. Metode istraživanja

2.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika u ovom istraživanju čini 111 odgajatelja iz 11 institucija za djecu i mlade u Republici Hrvatskoj i to iz tri centra za odgoj ($N_1=32$), četiri doma za odgoj ($N_2=35$) i četiri dječja doma ($N_3=44$). Tako je dobio uzorak odgajatelja iz različitih tipova domskog odgoja djece i mladih i iz institucija s cjelokupnog područja Hrvatske. Isti uzorak je za potrebe iznalaženja razlika u mjerenim područjima između muških i ženskih odgajatelja podijeljen prema spolu (N_{11} , ženski odgajatelji = 70; N_{12} , muški odgajatelji = 41). U uzorak su ušli odgajatelji iz institucija koje su direktno i dugotrajno bile izložene ratnim razaranja, ustanova koje su neko vrijeme bile izmještene ($N_{21}=40$) ali i iz ustanova koje su manje direktno bile izložene efektima ratnih stradanja na način da su u svoje prostore primale skupine prognanika ili pak

pojedinačnu ratom traumatiziranu djecu, odnosno na kojima su se reflektirale sve uobičajene promjene što ih krize u zajednicama sa sobom nose ($N_{22}=71$).

Za bolje definiranje uzorka ispitanika mogu poslužiti i neki opći podaci. 63% ispitanika uzorka su osobe ženskog spola, 25% ispitanika mlađi su od 30 godina, a samo 5% ih je u dobi iznad 50 godina. Najveći broj ispitanika uzorka (30%) je u životnoj dobi od 30 do 40 godina. Na radnom mjestu temeljem kojeg su ušli u uzorak ispitanika većina od 58% ispitanih odgajatelja radi manje od 5 godina. Gotovo 97% odgajatelja uzorka ima fakultetsko obrazovanje iz širokog spektra društveno-humanističkih znanosti, a samo oko 25% njih educirani su upravo za odgajateljski poziv. Kako kod nas u relativno dugom razdoblju nije bilo nikakvih istraživanja u ovom području, teško je reći kako se odabrani uzorak razlikuje u odnosu obilježja odgajateljske populacije iz nekih ranijih razdoblja, odnosno teško je reći kako dobro reprezentira populaciju odgajatelja u odgojnim i dječjim domovima u Republici Hrvatskoj danas.

2.2. Mjerni instrument i način njegove primjene

Procijenjeno je da je za potrebe ostvarenja cilja istraživanja najprikladnije konstruirati instrument uz pomoć kojeg bi odgajatelji procijenili sami sebe u odnosu na neka, za istraživanje bitna, obilježja. Na temelju integriranih teorijskih saznanja o načinima funkcioniranja ljudi u situacijama kriza, nesreća i neizvjesnosti (Lahad, 1993, Lazarus, 1991, Horowitz i drugi, 1993), ali također i iskustvenih spoznaja (prigodni razgovor s grupom odgajatelja, dugogodišnja suradnja s praksom) o življenju i djelovanju u uvjetima prolongirane neizvjesnosti, konstruiran je Upitnik za odgajatelje. Predviđeno je da glavna područja mjerenja upitnikom budu:

1. procjena osobnog i profesionalnog zadovoljstva;
2. procjena vlastitog doživljaja kontinuiteta i promjene pod pritiskom okolnosti;
3. procjena osobnih reakcija na promijenjene okolnosti;
4. procjena osobnih načina nošenja s prolongiranom neizvjesnošću.

Navedeni prostori definirani su s ukupno 100 varijabli, a odgajatelji su procjenjivali koje su varijable za pojedine aspekte uglavnom, koje djelomično a koje malo značajne. Varijable su organizirane na način da više vrijednosti označavaju nižu razinu značenja određene varijable.

Za potrebe ovog rada nisu načinjene mjerne karakteristike instrumenta. Međutim, potrebno je naglasiti da je svoju praktičnu vrijednost opravdao činjenicom da je bio izuzetno dobro prihvaćen od odgajatelja s generalnom porukom: »napokon nas netko pita kako smo, što mislimo, radimo i osjećamo«.

Upitnik je ispunjavan istovremeno u svim institucijama, u proljeće 1996. godine. U odabranim ustanovama Upitnik su ispunjavali anonimno oni odgajatelji koji su to željeli, a to su u većini slučajeva bili svi grupni odgajatelji pojedine institucije.

2.3. Metode obrade podataka

S obzirom na odnos broja varijabli prema broju ispitanika (kako ukupnog uzorka tako i pojedinih subuzoraka

obzirom na vrstu ustanove i spola) informacije prikupljene primjenom Upitnika za odgajatelje za potrebe ostvarenja ciljeva ovog rada bit će prikazane preko osnovnih statistički parametara i analize varijance. Izvršene su ukupno tri analize varijance, a njima se propituje postojanje statistički značajnih razlika u Upitnikom za odgajatelje obuhvaćenih obilježja, pri čemu je uzorak ispitanika jednom podijeljen prema tipu ustanove u kojoj ispitanici rade (centar za odgoj, dom za odgoj ili dječji dom), drugi puta prema spolu ispitanika, a treći je puta uzorak podijeljen prema razini ratom ugroženosti područja u kojem ustanova djeluje (izravna, odnosno posredna ugroženost). Osnovni statistički pokazatelji obuhvaćaju uzorak u cjelini, a prema pojedinim područjima mjerenja.

3. Rezultati i diskusija

3.1. Procjena osobnog i profesionalnog zadovoljstva

Racionala za ispitivanje osobnog i profesionalnog zadovoljstva povezana je sa samom suštinom odgajateljske uloge. Kao što je u uvodu naznačeno, osobnost odgajatelja važan je dio njegovog ukupnog profesionalnog identiteta pa stoga osobno zadovoljstvo ili nezadovoljstvo, jednako kao i zadovoljstvo načinom ostvarenja svoje profesionalne uloge, može bitno utjecati ne samo na ukupnu efikasnost odgajatelja, nego, što je možda još važnije, na izgradnju njegovog odgojnog stila i posebice na izbor metoda, tehnika i postupaka kojima rješava teške odgojne i životne situacije. Stoga se u ovom istraživanju odgajatelje pitalo da sami procijene područja i intenzitet svog osobnog i profesionalnog zadovoljstva. Ovo je još bitnije ako se ima na umu da su stručni djelatnici čak četiriju od jedanaest promatranih institucija bili izloženi teškim i direktnim ratnim iskustvima kroz nekoliko godina uzastopce.

Kao što je iz tablice 1, vidljivo odgajatelji procjenjuju da su u osobnom životu najzadovoljniji obiteljskim životom, zdravljem i partnerskim odnosima, a najnezadovoljniji životnim standardom. Obzirom na poznavanje situacije ovakve je rezultate bilo moguće očekivati.

Kada se zna s jedne strane vrijednost obiteljske i partnerske podrške u životu uopće, a posebice u kriznim vremenima, a s druge strane ograničenost mogućnosti utjecanja pojedinca u socijalnom prostoru u tim istim vremenima, onda ne iznenađuje da odgajatelji percipiraju upravo obiteljski život kao vodeći činitelj osobnog zadovoljstva.

Analiza varijance pokazuje (tablica 1.1, u prilogu) da među subuzorcima odgajatelja iz dječjih domova, centara za odgoj i domova za odgoj postoji statistički značajna razlika u odnosu na samoprocjenu nekoliko elemenata zadovoljstva osobnim životom. Odgajatelji iz ta tri tipa institucija međusobno se razlikuju obzirom na procjenu svog zadovoljstva životnim standardom, osobnim razvojem, zadovoljstvo karijerom i perspektivama za budućnost. Pri tome navedenim elementima zadovoljstva statistički veće značenje pridaju odgajatelji dječjih domova.

Zanimljivo je da su tri od navedena četiri elementa zadovoljstva diskriminativna i u odnosu na muško-ženske subuzorke (tablica 1.2, u prilogu). U tom su slučaju procjena zadovoljstva životnim standardom, osobnim razvo-

Tablica 1. Procjena zadovoljstva osobnim životom
(Assessment of personal life satisfaction)

Elementi zadovoljstva	% zadovoljnih isp.
životni standard	39
obiteljski život	90
brak	87
zdravlje	89
osobni razvoj	82
karijera	71
perspektive za budućnost	61

Tablica 2. Procjena vlastite profesionalne kompetentnosti
(Assessment of personal professional competence)

Procjena kompetentnosti	% isp. procjenjuje se
sposobno i uspješno	93
opterećeno odgovornošću za djecu	75
samostalno i kreativno	87
pred velikim profesionalnim izazovima	79
bespomoćno	23
nezainteresirano i umorno	12

Tablica 3. Procjena ostvarenja odgojnih funkcija
(Assessment of child-caring functions)

Odgojne funkcije	% isp. ostvaruje o. f.
pomaganje djeci	99
zaštita djece	99
kontrola i nadzor	98
prijateljstvo s djecom	98
skrb o djeci	99
discipliniranje djece	95
motiviranje djece	95
zastupanje djece	92
potučavanje djece	92
vođenje djece	94

jem i karijerom statistički je povoljnija za ženski subuzorak odgajatelja, što drugim riječima znači da žene sebe procjenjuju kao osobno zadovoljnije za razliku od muškaraca, upravo kroz ova tri elementa osobnog zadovoljstva.

Obzirom na kriterij stupnja ugroženosti, analiza varijanci (tablica 1.3., u prilogu) pokazala je da se odgajatelji s izravno ugroženih područja statistički značajno razlikuju u odnosu na odgajatelje iz drugih područja obzirom na zadovoljstvo brakom. Pri tome su svojim brakom zadovoljniji odgajatelji s manje ugroženih područja, što je i razumljivo kada se zna kakvi su sve teški izazovi stajali pred obiteljima i bračnim partnerima u kriznim područjima.

Stalna evaluacija i samoevaluacija profesionalne kompetentnosti u odgajateljskoj je profesiji izuzetno bitna zbog cijelog niza razloga. Navedimo samo razloge kao što su trajni zadatak brige ne samo o održanju kvalitete,

nego i o stalnom povećanju kvalitete domskog odgoja i tretmana, stalna briga o razvojno i situaciono promjenjivim potrebama djece s kojom rade, nepostojanje standarda profesionalnog postupanja i etičkog kodeksa struke, rad s relativno velikim brojem djece s kojima se teško uskladiti u različitim ljudskim dimenzijama i sl. Odnosno, kao što vrlo kratko i jasno konstatira Van der Berght (1994.) posao odgajatelja u institucionalnom odgoju/tretmanu uglavnom je intuitivan, što rezultira s dvije značajne poteškoće – s jedne strane to je tako nestrukturiran posao da se ne može prenijeti na druge, na zamjenike, a s druge strane u slučajevima propusta i pogrešaka izuzetno je teško analizirati situaciju i iznaći druge, adekvatnije solucije.

Primjećuje se kako se velika većina odgajatelja doživljava sposobno i uspješno te samostalno i kreativno. Gotovo podjednako visoko su zastupljene i procjene kao što su opterećenost odgovornošću za djecu i doživljaj da se nalaze pred velikim profesionalnim izazovima. Očito je da je jedan značajan broj odgajatelja sebe procijenio sposobnim i uspješnim, ali i opterećenim odgovornošću za djecu, ili pak samostalno i kreativno ali uz osjećaj stajanja pred velikim profesionalnim izazovima. Ili, pak, u nekoj od sličnih kombinacija što samo naoko izgledaju paradoksalno, a zapravo jako dobro odražavaju prirodu samog posla, njegovu težinu i privlačnost. Nije beznačajan broj niti onih odgajatelja koji sebe procjenjuju bespomoćnima, odnosno nezainteresiranim i umornim u odnosu na posao koji obavljaju. Kako to može biti teško, pa čak i opasno, ne samo po djecu s kojom rade nego i u odnosu na njih same, nije potrebno posebno dokazivati.

Zanimljivo je da analiza varijance nije pokazala statistički značajne razlike u odnosu na procjenu osobne profesionalne kompetentnosti niti u odnosu na spol niti u odnosu na vrstu ustanove u kojoj odgajatelji rade, a niti u odnosu na ugroženost područja u kojem odgajatelji rade (tablice 1.1., 1.2. i 1.3, u prilogu). To možemo tumačiti i činjenicom da je sama suština odgajateljskog poziva u institucionalnom odgoju i tretmanu više slična nego različita u različitim ustanovama. U svakom slučaju, dobiveni podaci pokazuju kako sami odgajatelji procjenjuju da im je u odnosu na stanje njihove profesionalne kompetentnosti, bez obzira što je ona generalno gledano izuzetno dobra, potrebna pomoć i podrška. Upravo to je i bilo moguće očekivati budući je u skladu s nalazima istraživanja koja ukazuju da su stručni djelatnici u dječjim i odgojnim domovima izloženi velikim ljudskim i profesionalnim opterećenjima te da je tu stupanj izloženosti potencijalnom sagorijevanju na poslu puno veći nego u mnogim drugim profesijama (Dembo i Dertke, 1986; McGarth, 1991).

Uvid u narednu tablicu može razjasniti zašto se odgajatelji u načelu doživljavaju sposobno i uspješno pri obavljanju svoje odgajateljske uloge. Naime, vidljivo je kako većina odgajatelja procjenjuje da sve odgojne funkcije obavlja u potpunosti i djelomično. Pri tome su odgajatelji najviše usmjereni na prepoznavanje svoje pomagačko-zaštitničke funkcije, no gotovo ništa manje i ostalih odgojnih funkcija ugrađenih u njihovu profesionalnu ulogu.

Kako se zaista radi o samoj suštini odgajateljskog posla, ne čudi činjenica da niti u odnosu na samoprocjenu obavljanja odgajateljskih funkcija analiza varijance nije ukazala na postojanje statistički značajnih razlika između

odgajatelja muškog i ženskog spola, niti u odnosu na tip institucije (tablica 1.1. i 1.2., u prilogu).

Jedinom se značajnom razlikom između odgajatelja s kriznih i posredno ugroženih područja pokazala procjena odgojne funkcije motiviranja djece (tablica 1.3., u prilogu). Pokazalo se da ovu odgojnu funkciju više ostvaruju odgajatelji s kriznih područja. Posredno bi to moglo značiti da se oni u svom radu susreću sa složenijim problemima djece te da stoga imaju specifične poteškoće u motiviranju djece na aktivnosti što ih domsko okruženje uključuje.

3.2. Procjena kontinuiteta i promjena

U proteklih nekoliko godina u Hrvatskoj smo bili izloženi brojnim promjenama, počevši od onih političkih i teritorijalnih, preko ekonomskih pa do promjena u vriednosnom sustavu. Sve te promjene različiti pojedinci u svoj svakodnevni život integriraju na različite načine. Neke su promjene bile dobre i poželjne te se na njih bilo lako prilagoditi, dok su neke druge bile teške, bolne ili dugotrajne i nepoželjne te su sa sobom nosile puno problema i poteškoća. Promjene, kako na osobnom tako i na socijalnom planu uvijek jesu proces i nikad nemaju univerzalno značenje jer svoj pravi smisao dobivaju u doživljaju pojedinca. Upravo zbog toga teško je reći, čak i za sudionike iste socijalne situacije, što se promijenilo i kako se promijenilo.

Zanimalo nas je stoga kako odgajatelji procjenjuju što se potpuno ili do neke mjere promijenilo a značajno je s aspekta njihove odgajateljske uloge. Pri tome je na procjenu ponuđeno 16 mogućih područja promjene (navedena u tablici 4) te je dana mogućnost odgajateljima da i sami definiraju područja promjene.

Tablica 4. Što se promijenilo?
(What was changed?)

Područja promjena	% isp. smatra da su promjenjeni
ciljevi i koncepcija odgojnog rada	53
djeca imaju više/složenije probleme	81
djelatnici su se promijenili kao osobe	62
način odlučivanja o stručnim pitanjima	67
stručni djelatnici odlaze iz struke	83
način komunikacije među suradnicima	56
socijalno-ekonomski status odgajatelja	85
način međusobne pomoći i podrške	65
materijalno-financijska situacija u ustanovi	83
znanja i vještine o odgoju djece	50
broj djece u grupi	52
broj djece u ustanovi	57
uvjerenje da je čovjek u suštini dobar	48
uvjerenje da je časno raditi s djecom	41
osobni i profesionalni integritet	62
interes za dobrobit/pomoć djeci	47

Prema podacima prezentiranim u tablici 4 proizlazi da su odgajatelji visoko suglasni u prepoznavanju najznačajnijih područja promjena koje se reflektiraju u njihovoj

profesionalnoj svakodnevnici. Tri su takva značajna područja promjena:

- socijalno-ekonomski status odgajatelja i materijalno-financijska situacija ustanova;
- odlazak stručnih djelatnika iz struke i
- djeca imaju više/složenije probleme.

S druge strane, prema procjeni odgajatelja najmanje promjene dešavale su se na područjima:

- uvjerenja da je časno raditi s djecom;
- interesa za dobrobit djece;
- uvjerenja da je čovjek u suštini dobar i
- znanja i vještina o odgoju djece.

Čini se stoga da su se po procjeni odgajatelja najveće promjene dešavale na onim područjima koja ti odgajatelji najteže kontroliraju, dok je najmanje promjena uslijedilo upravo tamo gdje pojedinac ima najveću kontrolu. Tako proizlazi da su najznačajniji činitelji osobnog kontinuiteta u situacijama velikih društvenih turbulencija, prema procjenama odgajatelja iz uzorka, njihova uvjerenja, vrijednosti, interesi te profesionalna znanja i vještine. To zapravo ide u prilog teze da i u situacijama najveće neizvjesnosti pojedinac može održati kognitivni, osobni, funkcionalni i interpersonalni integritet i kontinuitet (Ayalon, 1995).

Analiza varijance obzirom na kriterije razlikovanja (vrsta ustanove i spol odgajatelja) ukazuje na postojanje značajnih razlika među subuzorcima u procjeni skupine varijabli koje se odnose na područja promjene. Prema pokazateljima iz tablice 1.1. vidljivo je da obzirom na tip doma u kojem rade odgajatelji statistički značajno drukčije procjenjuju sljedeća područja promjene: ciljevi i koncepcija odgojnog rada; djelatnici su se promijenili kao osobe; način komunikacije među suradnicima; socijalno-ekonomski status odgajatelja; način međusobne pomoći i podrške; materijalno-financijska situacija ustanove; znanja i vještine o odgoju djece; uvjerenje da je čovjek u suštini dobar i uvjerenje da je časno raditi s djecom. Sudeći prema aritmetičkim sredinama subuzoraka, veće promjene u svim navedenim područjima, osim socijalno-ekonomskom statusu, doživljavaju odgajatelji iz dječjih domova, a najmanje odgajatelji iz odgojnih domova. Činjenicu da navedena područja promjene odgajatelji dječjih domova doživljavaju relativno najviše promijenjenima, teško je ispravno protumačiti bez dodatnih informacija i provjera. Moglo bi se raditi o tome da je u centrima za odgoj i domovima za odgoj i inače više teških i iznenadnih životnih situacija koje je teško kontrolirati, da je populacija djece i mladih u tim ustanovama ipak složenija, veća fluktuacija stručnih djelatnika, djeca kraće ostaju u ustanovi, mogućnosti promjene radnog mjesta unutar same ustanove, naročito u centrima za odgoj su veće, u pravilu su stručni djelatnici koji rade s djecom i mladima s poremećajima u ponašanju imali veće mogućnosti stručnog usavršavanja, i sl.

Sve to zajedno i ustanove i djelatnike bolje priprema za bilo kakve promjene, čini otvorenijima za nova iskustva, situacije te omogućava stručnim djelatnicima da razviju veću toleranciju na neizvjesnost i nedorečenost. Stoga je moguće vjerovati da odgajatelji iz tih institucija novonastale ukupne društvene promjene ne percipiraju tako značajnim kao odgajatelji iz dječjih domova.

Analiza varijance pokazuje da ženski odgajatelji procjenjuju da su ratne i poratne okolnosti izazvale veće promjene u području ciljeva i koncepcije odgojnog rada nego muški odgojitelji. Suprotno tome, muški odgajatelji percipiraju veće promjene obzirom na odlazak stručnjaka iz odgojne djelatnosti, nego što je to slučaj sa ženskim odgajateljima. U svim ostalim procjenjivanim područjima promjene nije utvrđena statistički značajna razlika između subuzoraka odgajatelja različitog spola.

Treća analiza varijanci pokazala je kako je jedina razlika između odgajatelja s kriznih i posredno ugroženih područja u njihovoj procjeni promjena na području ciljeva i koncepcije odgojnog rada. Te promjene većim procjenjuju odgajatelji s kriznih područja, što može govoriti u prilog teze da su se na tim područjima zaista dešavale veće i temeljitije promjene i da su imale svoju značajnu refleksiju i u odgojnom radu u ustanovama za djecu.

Mnoge promjene, naročito u socijalnom okruženju uslijede a da na njih ne možemo utjecati. No uvijek postoji određena količina poželjnih promjena na koju, kako u osobnom tako i u socijalnom prostoru, svaki pojedinac može do neke mjere utjecati. Zanimalo nas je stoga koje promjene, uz one koje su već konstatirane, odgajatelji priželjkuju, smatraju potrebnima s aspekta struke i posla koji obavljaju.

Kao što je i bilo za očekivati, a i temeljem uvida i komparacije podataka prezentiranih u tablicama 4 i 5 proizlazi da su odgajatelji puno usmjereniji i da veće značenje pridaju promjenama koje tek treba načiniti. Na neki način to možemo tretirati kao indirektni pokazatelj da su odgajatelji kao skupina više usmjereni prema naprijed, prema onom što dolazi ili bi eventualno trebalo doći, nego prema prošlosti. Tako je vidljivo da među željenim

Tablica 5. Što bi trebalo mijenjati?
(What should be changed?)

Područja poželjnih promjena	% poželjnim smatraju promjene
materijalno financijska situacija u ustanovi	93
neadekvatan radni prostor	60
veliki broj djece	55
»teška« djeca	70
nedostatak stručnog osoblja	70
način poslovne komunikacije	72
način suradnje s drugim službama	80
mogućnosti edukacije i supervizije	86
mreža ustanova za djecu i mlade	80
otvorenost novim saznanjima	86
timski rad, suradnja i odgovornost	77
način informiranja stručnih djelatnika	85

promjenama što imaju značajnu refleksiju na ostvarenje odgajateljske uloge prednjače materijalno-financijska situacija ustanove, otvorenost novim saznanjima, mogućnosti edukacija i supervizije te promjena načina informiranja stručnih djelatnika o za struku važnim činjenicama. Kako su i ostala područja poželjnih promjena procentualno značajno zastupljena, čini se kako odgajatelji procje-

njuju da je za poboljšanje kvalitete domskog odgoja u svim tipovima institucija (nema statistički značajnih razlika među ustanovama, ni u jednom od promatranih kriterija, tablica 1.1. i 1.3, u prilogu, a u tom pogledu nema razlika ni među odgajateljima različitog spola, tablica 1.2., u prilogu) neophodno ostvariti značajan broj promjena kako na stručnoj, tako i na organizacionoj razini, da bi bila dostignuta ona kvaliteta odgoja i tretmana u institucijama koju oni imaju kao svoj osobni standard kvalitete.

Kojim putem unapređivati kvalitetu domskog odgoja kroz povećanje profesionalne kompetentnosti samih odgajatelja, prikazano je u tablici 6. Procjena je odgajatelja da u tome najveći pridonos mogu dati nova znanja o specifičnim metodama i tehnikama rada s djecom i mladima te znanja o promjenama u populaciji djece i mladih koji jesu ili će postati korisnicima institucionalnog odgoja i tretmana. No, uočljivo je da veliku važnost imaju i supervizija, timski rad, učenje i unapređenje komunikacijskih vještina i znanja.

Tablica 6. Unapređenje profesionalne kompetentnosti
(Improvement of professional competence)

Što je potrebno za unapređenje	% isp. potrebnima smatra
znanja o promjenama u populaciji djece	80
specifične metode i tehnike rada	85
znanja i vještine rada s grupom	70
timski rad	74
komunikacijske vještine i znanja	73
suprevizija	76
rad na sebi	71

Analiza varijance pokazala je kako komunikacijska znanja i vještine odgajatelji kriznih područja doživljavaju značajno potrebnijima od ostalih odgajatelja (tablica 1.3., u prilogu), ženski odgajatelji, u odnosu na muške, statistički značajno potrebnijim smatraju specifična znanja i vještine rada s grupom (tablica 1.2, u prilogu), dok među odgajateljima iz ustanova različitog tipa nema statistički značajnih razlika (tablica 1.1., u prilogu).

3.3. Procjena osobnih reakcija na promijenjene okolnosti

Poznato je da svaku važnu promjenu u pojedincevom životu prati stres, i to stoga što promjena remeti prethodno stečene navike, sigurnost i ravnotežu. Kriza nastala promijenjenim okolnostima često beskorisnima čini stare navike i ponašanja i traži novonastaloj situaciji prilagođena ponašanja, nove uloge kao i preoblikovanje očekivanja (Ayalon, 1995). U pravilu prilagodba na novonastale okolnosti traži dodatne napore, koji često mogu biti veći od postojećih potencijala pojedinca. Stoga se i kaže da su stres i kriza s jedne strane rizik za pogoršanje životne situacije, a s druge strane da su taj isti stres i kriza mogućnost za poboljšanje i pozitivnu promjenu. O tome u kom smjeru će u kriznim situacijama krenuti njegov život, odlučuje svaki pojedinac za sebe. Stoga nas je zani-

Tablica 7. Procjena osobnih reakcija u promijenjenim okolnostima

(Assessment of personal reactions in changing circumstances)

Osobne reakcije	% isp. kod kojih su okolnosti izazvale
zasićenost stalnim promjenama	48
zasićenost čekanjem konačnih rješenja	64
osjećaj bespomoćnosti – usamljenosti	51
strah i nesigurnost	47
ljutnju i ogorčenje	59
osjećaj osnaženosti za život	63
osjećaj da što je situacija teža bolje funkcioniram	63
povećana uspješnost na poslu	55
aktiviranje i na drugim područjima	62

Tablica 8. Vrijednosti koje su naročito dobile na važnosti
(Specially important values)

Specifične vrijednosti	% isp. pridaje značaj
preživljavanje	80
ljudski život i dostojanstvo	88
prava djeteta	87
mir i sloboda	87
rad i red	80
konformizam	62
znanje i sposobnost	80
poštenje i nesebičnost	80
ljubav i razumijevanje za bližnje	90
altruizam i tolerancija	80
materijalna sigurnost	56

malo kako su se na brojne dodatne stresne i krizne situacije tijekom proteklih ratnih i poratnih godina odazivali odgajatelji promatranog uzorka.

Kao što je navedeno, dugotrajan život u kriznim područjima ili pak prolongirana neizvjesnost može za posljedice imati efekte u rasponu od nepoželjnih i štetnih do korisnih i poželjnih. Sudeći prema samoprocjeni korisnosti i poželjnosti efekata promjene na odgajatelje promatranog uzorka, stiče se isti dojam. S jedne strane dominira zasićenost čekanjem konačnih rješenja, a s druge strane odgajatelji gotovo podjednako procjenjuju da se osjećaju osnaženima za život, kako osjećaju da što je situacija teža oni bolje funkcioniraju, odnosno da su se aktivirali i na drugim područjima a ne samo profesionalnom. Međutim, nije beznačajan postotak niti onih ispitanika uzorka koji procjenjuju da su zbog promijenjenih okolnosti ljuti i ogorčeni, odnosno bespomoćni i osamljeni. Rezultati također sugeriraju (obzirom da su odgajatelji procjenjivali stupanj prisutnosti svih navedenih reakcija kod sebe) istovremeno postojanje i pozitivnih, bolje rečeno poželjnih i negativnih, nepoželjnih reakcija na promijenjene okolnosti. Budući promjene nisu bile lagane i jednosmjerne, logično je da i reakcije na njih ne budu jednoznačne. Osim toga, moguće je temeljem prezentiranih informacija zaključiti da se odgajatelji promatranog uzorka nalaze u

Tablica 9. Procjena načina koji su doprinisili dobrom funkcioniranju
(Assessment of appropriate ways of functioning)

Osobni načini funkcioniranja	% isp. pomaže
svjesnost prolaznosti teškoća	86
uvjerenje »to sve ima svog smisla«	59
uvjerenje »i to mogu preživjeti«	83
vjera u Boga, sebe ili nešto drugo	77
moгуćnost nekom se »izjadati«	49
sposobnost iskazivanja emocija	66
osobe koje znaju slušati	62
razgovor s kolegama na poslu	74
igra i razonoda s djecom iz grupe	92
pomoć i razumijevanje obitelji, prijatelja	86
sudjelovanje u različitim grupama	51
spoznaja da drugima pomažem	86
sposobnost kreativnog izražavanja	82
smisao za humor	82
dobra informiranost o zbivanjima	72
razgovor sa samim sobom	65
stalna analiza događaja	72
planiranje svih događaja, prioriteta	75
čitanje i stjecanje znanja	82
različite tjelesne aktivnosti, igre	70
meditacija, relaksacija	48

različitim završnim fazama oporavka od prolongirane izloženosti ratnim i poratnim krizama, odnosno na prijelazu iz jedne u drugu završnu fazu oporavka. Tako se kroz zasićenost čekanjem, te ljutnju i ogorčenje, prepoznaje faza razočarenja, dok se kroz efekte kao što su osnaženost za život, osjećaj boljeg općeg i profesionalnog funkcioniranja te proširenje aktiviteta prepoznaje faza reorganizacije, koja se obično smatra završnom fazom oporavka od dugotrajne izloženosti neadekvatnim uvjetima (Krizmanić, 1995).

Analizom varijance utvrđeno je da se odgajatelji iz različitih institucija statistički značajno razlikuju obzirom na procjenu osobnih reakcija u promijenjenim okolnostima. Tako su kod odgajatelja dječjih domova promjene statistički značajno više izazvale osnaženost za život, bolje funkcioniranje i u otežanim okolnostima te profesionalnu uspješnost, dok zasićenost čekanjem konačnih rješenja najviše dolazi od izražaja kod odgajatelja iz centara za odgoj (tablica 1.1., u prilogu). U ovom se pogledu muški i ženski odgajatelji međusobno ne razlikuju (tablica 1.2., u prilogu).

Zanimljivo je, međutim, da analiza varijance prema kriteriju stupnja ugroženosti nije pokazala postojanje značajnih razlika obzirom na procjenu osobnih reakcija u promijenjenim okolnostima. To je na neki način još jedna potvrda da je procjena osobnih reakcija puno više utemeljena na osobnom doživljaju nego na objektivnim okolnostima.

Ne samo među kulturama i zajednicama, nego vrlo često i unutar iste kulture i zajednice u različitim vremenima sustav vrijednosti predstavlja glavni razlikovni faktor. Stoga nas je posebno zanimalo što se po procjeni odgajatelja desilo s vrijednostima, jesu li se mijenjale i kako

se reflektiraju u njihovom osobnom i profesionalnom životu.

Uočljivo je da su uz inače očekivane vrijednosti svojstvene prirodi odgajateljskog poziva, kao što je na primjer ljubav i razumijevanje za bližnje, po procjeni odgajatelja na značenju dobile i druge temeljne humane vrijednosti kao što su ljudski život, mir i sloboda, prava djeteta i preživljavanje. To su dakle vrijednosti koje, kad je sve u redu i pod kontrolom, najčešće zaboravljamo jer ih uzimamo zdravo za gotovo. Očito je da nas teške situacije što ugrožavaju te temeljne vrijednosti na njih podsjećaju i ponovo ih stavljaju u centar naše pažnje. Uz to, po procjeni odgajatelja, a sa stanovišta njihove profesionalne uloge, na značenju su dobile i vrijednosti kao što su rad i red, znanje i sposobnost, poštenje i nesebičnost te altruizam i tolerancija.

Analizom varijance utvrđeno je da se odgajatelji iz različitih tipova institucija međusobno statistički značajno razlikuju obzirom na to kako procjenjuju vrijednosti kao što su preživljavanje, mir i sloboda, rad i red, znanje i sposobnosti te poštenje i nesebičnost. Pri tome odgajatelji dječjih domova navedenim vrijednostima pridaju veće značenje od drugih, smatrajući da se sve te vrijednosti, osim preživljavanja, sada snažnije reflektiraju u njihovom odgajateljskom poslu (tablica 1.1., u prilogu), dok ženski odgajatelji, u odnosu na muške, veće značenje pridaju pravima djeteta (tablica 1.2., u prilogu).

Vrijednosti kao što su: prava djece, ljubav i razumijevanje za bližnje, altruizam i tolerancija te rad i red pokazali su se diskriminativnima obzirom na stupanj ugroženosti područja na kojem odgajatelji žive i rade. Pokazuje se, naime, da tim vrijednostima veće značenje pridaju odgajatelji s kriznih područja. Čini se tako da je na još jedan način potvrđeno kako su u kriznim situacijama temeljne vrijednosti važan oslonac u radu s djecom i odraslima.

3.4. Procjena osobnih načina nošenja s prolongiranom neizvjesnošću

Zbog osobnog mentalnog zdravlja odgajatelja a posebice zbog efekta modeliranja njihovih vještina suočavanja na djecu i mlade s kojima rade, bilo je posebno važno i vrijedno saznati koje su osobne strategije bile najznačajnije po njihovoj procjeni u smislu omogućavanja dobrog osobnog i profesionalnog funkcioniranja i u otežanim okolnostima.

Prije svega je uočljivo da je većina odgajatelja procjenjivala veći broj strategija kao izuzetno važne, što ukazuje na relativnu fleksibilnost u nošenju sa stresnim situacijama. Rezultati ukazuju da su najčešće percipirane pomažuće strategije bile: igra i razonoda s djecom iz grupe; pomoć i razumijevanje obitelji i prijatelja; svjesnost prolaznosti teškoća; spoznaja da se drugima pomaže; uvjerenje »i to mogu preživjeti«; sposobnost kreativnog izražavanja; smisao za humor; te čitanje i stjecanje znanja. Očito je da se orijentacija na traženje zdravih adaptivnih potencijala u susretu s krizom i neizvjesnošću pokazala mislenom jer se prema dobivenim rezultatima može konstatirati kako su odgajatelji promatranog uzorka koristili dosta bogatu lepezu raznolikih strategija samopomoći. Tako tu prepoznamo visoko zastupljene kognitivne, socijalne, imaginativne, emocionalne, socijalne te strategije usmjerene na traženje smisla u kriznim i neizvjesnošću

promijenjenim okolnostima življenja. Prepoznatljivo je također da u ovoj odgajateljskoj grupi dominiraju akcijske, socijalne i kognitivne strategije.

Rezultati analiza varijance pokazuju postojanje razlika među grupama odgajatelja iz različitih tipova ustanova obzirom na procjenu triju strategija suočavanja i to sposobnost kreativnog izražavanja, stalnu analizu događaja te korištenje različitih tjelesnih aktivnosti i igre (tablica 1.1., u prilogu). Pri tome najveće značenje sposobnostima kreativnog izražavanja i korištenju tjelesnih aktivnosti zajedno s igrama pridaju odgajatelji iz centara za odgoj. Istraživanje muško ženskih razlika pokazuje da se ta dva subuzorka odgajatelja statistički značajno razlikuju u procjenjivanju razine pomoći i razumijevanja obitelji i prijatelja te u procjeni pomoći različitih tjelesnih aktivnosti i igre (tablica 1.2, u prilogu). Kao što je i bilo za očekivati temeljem saznanja o razlikama u preferiranju različitih tipova strategija suočavanja sa stresom (Lahad, 1993), ženski odgajatelji jače vjeruju da im za dobro funkcioniranje u promijenjenim okolnostima treba podrška i razumijevanje članova obitelji i prijatelja, dok muški odgajatelji procjenjuju kako tjelesne aktivnosti i igra imaju veće značenje nego što to misle ženski odgajatelji.

Među grupama odgajatelja formiranih po kriteriju stupnja izloženosti prema rezultatima analize varijance postoji razlika obzirom na procjenu četiriju strategija suočavanja. Radi se o svjesnosti prolaznosti teškoća, uvjerenju »i to mogu preživjeti«, sposobnosti kreativnog izražavanja te različitim tjelesnim aktivnostima (tablica 1.3, u prilogu). Zapravo se radi o tome da su odgajatelji s kriznih područja procjenjivali pridonos ovih strategija značajnije od drugih kao pomažuće u nošenju s promijenjenim okolnostima. Slijedi iz toga da su kao posebno korisne strategije odgajatelji s kriznih područja izdvojili strategije iz područja vjerovanja, tjelesnog aktiviteta te kreativnog izražavanja.

4. Zaključak

Istraživanje čiji su rezultati prikazani u ovom radu poduzeto je s namjerom da se upozna način funkcioniranja odgajatelja iz različitih tipova institucija za djecu i mlade u vremenima opterećenim krizama i neizvjesnošću. Ta saznanja posredno mogu dati informacije o tome koje načine suočavanja s teškim životnim situacijama modeliraju, koje vrijednosti prenose te koje tipove socijalizacije posreduju djeci odgajatelji kroz svoju odgajateljsku ulogu.

U odnosu na osobno i profesionalno zadovoljstvo rezultati dobiveni temeljem samoprocjene pokazuju da postoji relativno visoka razina zadovoljstva kako osobnim tako i profesionalnim životom unutar promatranog uzorka odgajatelja. Obiteljski život, partnerski odnosi i zdravlje visoko su zastupljeni elementi zadovoljstva osobnim životom u ukupnom uzorku odgajatelja. Razlike utvrđene među subuzorcima odgajatelja iz različitih tipova ustanova, odnosno između odgajatelja različitog spola glede nekih elemenata zadovoljstva osobnim životom moguće je tumačiti uglavnom na liniji feminizacije ove profesije. Naime, iako nije bilo predmetom ovog rada, iskustveno je poznato da su stručni djelatnici dječjih domova gotovo u pravilu žene, da ta tendencija postoji i u ustanovama za djecu i mlade s problemima ponašanja, ali

da tamo još uvijek stručno djeluje značajan broj muških djelatnika. Čini se da su žene zadovoljnije karijerom, osobnim razvojem i perspektivama za budućnost, pa čak i životnim standardom što ih odgajatelji kao pojedinci mogu dosizati u ovoj profesiji. Ta veza da žene češće biraju ovu profesiju i u njoj jesu zadovoljnije čini se i civilizacijski i kulturološki vrlo logičnom. Time se odgajatelji promatranog uzorka uklapaju u potpunosti u trend feminizacije što se inače zapaža u pomagačkim profesijama.

Pokazalo se obzirom na procjenu područja promjena značajnih s aspekta refleksije na odgajateljsku ulogu kako su najveće promjene nastupile u onim područjima koja su objektivno izvan kontrole odgajatelja, primjerice socio-ekonomski status, odlazak stručnjaka iz djelatnosti te složeniji problemi s kojima djeca dolaze u promatrane ustanove. Također se pokazalo da odgajatelji iz različitih tipova domova pridaju različita značenja novonastalim promjenama. Pri tome se može zaključiti da su na neizvjesnost što su ju sobom donijele brojne, uglavnom istovremene promjene bili spremniji odgajatelji iz onih tipova domova koji su i inače zbog populacije kojom se bave više i trajnije izloženi različitim tipovima i razinama neizvjesnosti.

S druge strane poželjne promjene prema kojima su odgajatelji okrenuti vezane su uglavnom uz omogućavanje podizanja profesionalne kompetentnosti i dosizanje djetetovim potrebama prilagođenih standarda kvalitete institucionalne skrbi, odgoja i tretmana. Rezultati su također pokazali kako su u kriznim područjima i vremenima temeljne vrijednosti kao što su ljubav za bližnje, altruizam, tolerancija, rad red te prava djeteta, važan oslonac odraslima u radu s djecom.

Samoprocjena osobnih reakcija odgajatelja uzorka na promijenjene okolnosti ukazala je na poznatu istinu da različiti ljudi iste situacije doživljavaju različito. Neizvjesnost je u tom smislu doživljena i kao rizik i kao mogućnost. Odgajatelji dječjih domova značajno veću pažnju pridaju svojoj osnaženosti za život uopće i boljem funkcioniranju nego odgajatelji iz drugih ustanova. Taj subuzorak odgajatelja također doživljava da se vrijednosti kao što su mir, sloboda, rad, red, poštenje, nesebičnost, znanje i sposobnosti u sadašnjim, promijenjenim okolnostima snažnije odražavaju u njihovom odgojnom radu. Navedeno je u skladu s rezultatima samoprocjene područja promjena te pokazuje da su odgajatelji dječjih domova ne samo bili osjetljiviji na promjene, nego i da procjenjuju da su iz tih promjena dobili više osobno i profesionalno važnijih iskustava i dobitaka. Vrijedno je i saznanje da su odgajatelji s kriznih područja kao posebno korisne izdvojili strategije vjerovanja, tjelesnog aktiviteta te kreativnog izražavanja.

U odnosu na procjenu osobnih načina nošenja s prolongiranom neizvjesnošću naročito su dobro rasvijetljene pozitivne, zdrave strategije suočavanja s kriznim situacijama i vremenima budući je to i bila prvenstvena intencija upitnika. Pokazalo se da odgajatelji kod sebe prepoznaju puno različitih strategija samopomoći boljem funkcioniranju u situacijama s malo kontrole. Nešto izraženija usmjerenost odgajatelja na akcijske, kognitivne i socijalne strategije u skladu je s prirodom profesionalnih zahtjeva upućenih prema njima, ali kao što je uvodu naglašeno, i u skladu s istraživanjima Petersa i Modlea (1991.).

Zna li se da su odgajatelji promatranog uzorka bili educirani i socijalizirani za društvo i život kakvog više nema, a koje najlakše opisati kao kolektivističko društvo u kojem je izbjegavanje neizvjesnosti bilo izrazito visoko, onda se moglo očekivati puno emocionalno i socijalno neefikasnih strategija i bespomoćnosti (Oettingen, 1995.). Prezentirani rezultati, međutim, ne potvrđuju takva očekivanja. Za to je moguće iznaći nekoliko različitih tumačenja.

S jedne strane, dugo razdoblje neizvjesnosti moglo je, i dovelo je, do toga da veliki broj odgajatelja napusti svoj odgajateljski poziv, a da na njihovo mjesto dođu drugi stručnjaci. Za pretpostaviti je da se radi o mlađim osobama koje su stoga ranije i manje bile izložene profesionalnim stresorima pa se stoga i lakše adaptiraju i nose s osobnim i profesionalnim izazovima što ih neizvjesnost nosi sa sobom. S druge strane, stabilnost u pogledu zaposlenja, profesionalne kompetentosti, zadovoljstva obiteljskim i partnerskim životom, može imati pozitivne efekte na razinu općeg funkcioniranja, zaštititi od pretjerane emocionalne uznemirenosti i mogućih mentalno zdravstvenih problema.

Također, dobiveni rezultati u odnosu na strategije samopomoći za bolje funkcioniranje u teškim situacijama mogu govoriti u smjeru potvrde i prihvaćanja Resilience modela (Lahad, 1993) koji ukazuje na važnost ljudskih potencijala za uspostavljanjem samostabilizacije, normalizacije i zdravlja u situacijama i vremenima što naoko nadilaze ljudske mogućnosti.

U većem broju suvremenih društava stručni djelatnici koji se bave djecom, njihovo mentalno zdravlje te načini osobne i profesionalne adaptiranosti i kompetentnosti jesu predmet stalnog društvenog i znanstvenog interesa. Da bi smo se približili tim standardima, bilo bi neophodno upoznati način funkcioniranja većeg broja stručnih djelatnika, što iniciraju i rezultati dobiveni na prezentiranom uzorku odgajatelja iz različitih tipova ustanova za institucionalni smještaj djece.

5. Literatura

1. Ayalon, O. (1995): Spasimo djecu. Školska knjiga, Zagreb.
2. Ayalon, O. (1995): Život u neizvjesnosti. Interni materijal.
3. Bandura, A. (1995): Exercise of Personal and Collective Efficacy in Changing Societies. (U:) Bandura, A. (ed): Self-

- Efficacy in Changing Societies. Cambridge, Cambridge University Press, 1–46.
4. Dembo, R. and M. Dertke (1986): Work Environment Correlates of Staff Stress in a Youth Detention Facility. *Criminal Justice and Behavior*, 13, 3, 328–345.
5. Dobrenić, T. i suradnici (1972): Efikasnost metoda preodgoja u odgojnim zavodima i odgojno-popravnim domovima SR Hrvatske. Zagreb, Institut za kineziologiju.
6. Fisk, M. (1993): Challenge and Defeat: Stability and Change in Adalthood. (U:) Goldberger, L. and S. Breznitz, (eds.): *Handbook of Stress*. New York, The Free Press, 413–427.
7. Hoghugh, M. (1990): Worker-Child Relationships. (U:) Who Learns from Whom?, Praha, FICE Kongres – Praha, 199–214.
8. Horowitz, M.J. and oth. (1993): Stress Response Syndromes and Their Treatment. (U:) Goldberger, L. and S. Breznitz (eds.): *Handbook of Stress*. New York, The Free Press, 757–775.
9. Krizmanić, M. (1995): Sadašnja psihosocijalna situacija prognanika. (U:) Krizmanić, M. (ed.): *Povratak prognanika*. Zagreb, Dobrobit i UNICEF, 18–22.
10. Lahad, M. (1993): BASIC Ph – The Story of Coping Resources. *Community Stress Prevention*, 2, 1–31.
11. Lazarus, R.S. (1991): *Emotions and Adaptation*. New York, Oxford; Oxford University Press.
12. Maier, H.W. (1987): *Developmental Group Care of Children and Youth: Concept and Practice*. New York-London, The Haworth Press.
13. McGrath, T. (1991): Overcoming Institutionalized Child Abuse: Creating Positiv Therapeutic Climat. *Journal of Child and Youth Care*, 6, 4, 61–68.
14. Oettingen, G. (1995): Cross-Cultural Perspectives on Self-Efficacy. (U:) Bandura, A. (ed.): *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge, Cambridge University Press, 149–177.
15. Peters, D.L. and R. A. Modle (1991): The Development of Effective Child and Youth Care Workers. (U:) Becker, J. and Z. Eisikovits (eds.): *Knowledge Utilization in Residential Child and Youth Care Practice*. Washington, D.C., Child Welfare League of America, 291–313.
16. Van Der Bergh, P. (1994): The Care Process in a Residential Child Care Institutions. (U:) Gottesman, M. (ed.): *Recent Changes and New Trends in Extrafamilial Child Care: An International Perspective*. Whiting and Birch Ltd. in Association with FICE, London, 186–191.
17. Žižak, A. (1982): Karakteristike institucionalnog tretmana maloljetnih delinkvenata u SR Hrvatskoj. *Defektologija*, 18, 1–2, 169–179.

Special educators: continuity and change

Summary

All previous experience in the field of education proves the profession of an educator or teacher to be demanding not only in relation to the teacher's professional knowledge and skills, but also in relation to the teacher's or educator's personality. Since the work with children and young adults in the circumstances of an institution, i.e. reformatory, is undoubtedly one of the most demanding forms of educating work, the continuing search for answers to such questions as who are the people who choose the profession of an educator and how they function, both, personally and professionally, in manyfoldly changeable circumstances, seems to make a lot of sense. Namely, when a community with a highly developed sense of interrelatedness between its members is passing through the concurrent territorial, demographic, political, social, economic, cultural and other changes – and on top of it, in a war environment – then it could be safely stated that all those numerous changes are most certainly becoming integrated and concretized in the life of every individual within this community. Therefore, the purpose of this study is to examine the functioning of special educators from various types of homes for children and young adults in the Republic of Croatia, who have been performing their educator's role during the war and in the postwar period.

The investigation has been made on a sample of 111 educators (70 women and 41 men) from 11 institutions, with the help of Questionnaire for Educators construed for the purpose of measuring the self-evaluation of personal and professional satisfaction; of personal experience of continuity and change under pressure of circumstances; as also the evaluation of personal reactions to those changed circumstances and the individual way of dealing with prolonged uncertainty. The examinees were special educators from various types of institutions for children and young adults (reform centers $N_1=32$; reformatories $N_2=35$; children homes $N_3=44$); with 40 educators coming from institutions which were directly exposed and 71 educator from institutions which were indirectly exposed to the effects of war. The information collected with the help of Questionnaire for Educators is presented through basic statistical parameters and the variance analysis with regard to the type of the institution, the examinee's gender and the degree of exposure to the war sufferings.

In regard to the personal and professional satisfaction the results obtained through self-evaluation indicate relatively high level of satisfaction in the observed sample. The most pronounced is personal satisfaction in the areas of family life, relationship with the partner and health status. In regard to the self-evaluation of satisfaction with the standard of living, personal growth, satisfaction with professional career and future perspectives, the results show statistically significant differences among educators of different genders and from different types of institutions, in favour of female educators and educators from children homes. With regard to the evaluation of the area of changes and their significance from the aspect of their reflection on the educator's role, the results have shown that the biggest changes occurred in those areas which are objectively outside educator's control (socioeconomic status, experts transferring to other jobs, complex problems of children). On the other hand, it became evident that the most significant factors of personal feeling of continuity in the situations of big social turbulencies are personal beliefs, personal values and interests, and professional knowledge and skills. This confirms that already well-known thesis, according to which an individual can maintain his cognitive, functional, personal and interpersonal integrity and continuity even in the situations of great social uncertainty. Self-evaluation of personal reactions of examinees to the changed circumstances confirmed once again that the same situation is experienced differently by different people. On one side we see the predomination of depressing effects of waiting and uncertainty, while on the other side there is the feeling of having gained a new strength for living – the latter, positive evaluation was obtained mostly from educators from children's homes. The results also show that educators from the crisis areas attach more significance to such values as children rights; love and understanding toward one's fellow human beings; altruism and tolerance; and work and order. Regarding the evaluation of personal way of dealing with prolonged uncertainty the results show a rather wide range of various strategies of self-help with more expressed orientation on active, cognitive and social strategies.

The obtained results are significant not only because they indicate the state of mental health of educators in various types of institutions, but also because they offer the information about the ways of facing the difficult situations in life, about the sets of values and types of socialization which they are mediating to the children through their educators' role.

Key words: educators in institutional treatment, personal and professional satisfaction, change continuity, functioning in uncertain circumstances

Tablica 1.1. Analiza varijance subuzoraka odgajatelja prema kriteriju tipa ustanove
(Variance analysis of nurse subsamples divided by the type of institution)

Sadržaj varijable	Aritmetičke sredine subuzoraka			F-omjer značajan uz $P \leq 0,05$	Vjerojatnost (P)
	N_1	N_2	N_3		
ZADOVOLJSTVO OSOBNIM ŽIVOTOM:					
životnim standardom	2,75	2,48	2,36	3,22	0,043
obiteljskim životom	1,59	1,34	1,36	1,32	0,272
brakom	1,41	1,03	1,39	2,14	0,0122
zdravljem	1,75	1,66	1,57	0,63	0,534
osobnim razvojem	2,15	1,88	1,68	4,22	0,017
karijerom	2,37	1,74	1,95	5,99	0,003
perspektivama za budućnost	2,56	2,17	2,13	3,72	0,027
PROFESIONALNA KOMPETENTNOST:					
sposobno i uspješno	1,56	1,63	1,54	0,18	0,835
opterećeno odgovornošću za djecu	1,91	2,11	2,00	0,70	0,499
samostalni i kreativno	1,69	1,80	1,84	0,46	0,630
pred velikim profesionalnim izazovima	1,97	1,88	1,98	0,159	0,853
bespomoćno	2,84	2,71	2,81	0,806	0,449
nezainteresirano i umorno	2,97	2,86	2,75	2,751	0,068
ISPUNJAVANJE ODGOJNIH FUNKCIJA:					
pomaganje djeci	1,46	1,34	1,13	4,30	0,015
zaštita djece	1,46	1,42	1,13	5,46	0,005
kontrola i nadzor djece	1,44	1,46	1,29	1,00	0,372
prijateljstvo s djecom	1,50	1,51	1,25	2,44	0,092
briga o djeci	1,28	1,23	1,09	2,00	0,140
discipliniranje djece	1,69	1,60	1,54	0,48	0,620
motiviranje djece	1,53	1,48	1,32	1,26	0,288
zastupanje djece	1,84	1,48	1,43	3,94	0,022
poučavanje djece	1,31	1,28	1,18	0,82	0,442
vođenje djece	1,53	1,43	1,32	1,04	0,356
PODRUČJA PROMJENA:					
ciljevi i koncepcija odgojnog rada	2,68	2,28	2,22	5,92	0,003
djeca imaju više/složenije probleme	1,66	1,97	1,84	1,67	0,193
djelatnici su se promijenili kao osobe	2,18	2,57	2,13	5,01	0,008
način odlučivanja o stručnim pitanjima	2,03	2,26	2,07	0,92	0,402
stručni djelatnici odlaze iz struke	1,78	1,74	2,04	2,25	0,110
način komuniciranja među suradnicima	2,34	2,40	1,97	3,63	0,029
socijalno-ekonomski status odgajatelja	1,43	1,31	1,90	6,22	0,002
način međusobne pomoći i podrške	2,18	2,37	1,95	3,26	0,042
materijalno-financijska situacija u ustanovi	1,34	1,57	1,90	6,22	0,002
znanja i vještine o odgoju djece	2,65	2,54	2,18	6,73	0,001
broj djece u grupi	2,56	2,28	2,18	2,50	0,086
broj djece u ustanovi	2,16	2,23	2,02	0,64	0,530
uvjerenje da je čovjek u suštini dobar	2,40	2,68	2,27	3,80	0,025
uvjerenje da je časno raditi s djecom	2,43	2,20	1,93	3,14	0,047
osobni i profesionalni integritet	2,25	2,17	2,29	0,29	0,748
interes za dobrobit/pomoć djeci	2,31	2,60	2,27	1,97	0,144
PODRUČJA POTREBNIH PROMJENA:					
materijalno-financijska situacija ustanove	1,16	1,34	1,57	4,45	0,013
neadekvatan radni prostor	2,22	2,28	2,11	0,47	0,628
veliki broj djece	2,31	2,43	2,41	0,24	0,786
»teška« djeca	2,19	2,23	2,07	0,56	0,575
nedostatak stručnog odgojnog osoblja	1,94	2,06	2,32	2,58	0,080
način organizacije posla	1,94	2,06	2,11	0,52	0,595
načini poslovne komunikacije	1,78	2,08	2,09	1,71	0,185
načini suradnje s drugim službama	1,78	2,08	1,89	1,45	0,239
možnosti edukacije i supervizije	1,47	1,74	1,61	1,19	0,309
mreža ustanova za djecu i mladež	1,72	1,77	1,98	1,28	0,281
otvorenost novim saznanjima	1,62	1,77	1,59	0,61	0,544
timski rad, suradnja i odgovornost	1,81	2,11	1,82	1,89	0,156
način informiranja stručnih djelatnika	1,47	1,91	1,64	3,04	0,052

Sadržaj varijable	Aritmetičke sredine subuzoraka			F-omjer značajan uz $P \leq 0,05$	Vjerojatnost (P)
	N_1	N_2	N_3		
PROFESIONALNU KOMPETENTNOST POBOLJŠAVAJU:					
znanja o promjenama u populaciji djece i mladeži s poremećajima u ponašanju	1,72	1,88	1,61	1,29	0,278
specifične metode i tehnike rada	1,90	1,91	1,56	3,21	0,043
znanja i vještine rada s grupom	2,03	2,17	1,98	0,58	0,563
timski rad	2,00	2,03	1,84	0,68	0,508
znanja i komunikacijske vještine	2,06	2,14	1,95	0,68	0,509
supervizija	1,94	2,06	2,00	0,22	0,806
rad na sebi	1,81	2,08	2,09	1,44	0,242
PROMJENE SU IZAZVALE:					
zasićenost stalnim promjenama	2,25	2,57	2,45	2,00	0,140
zasićenost čekanjem konačnih rješenja	1,87	2,37	2,06	3,66	0,028
osjećaj bespomoćnosti – usamljenosti	2,25	2,48	2,29	1,01	0,365
strah i nesigurnost	2,41	2,48	2,29	1,01	0,365
ljutnju i ogorčenje	1,94	2,23	2,34	2,53	0,084
osnaženje za život uopće	2,43	2,20	1,93	4,31	0,015
osjećaj boljeg funkcioniranja u težim situacijama	2,34	2,28	1,90	4,24	0,016
povećanje uspješnosti u poslu	2,62	2,42	2,11	5,90	0,003
aktiviranje na drugim područjima	2,31	2,34	2,13	1,03	0,359
VRIJEDNOSTI KOJE SU DOBILE NA VAŽNOSTI:					
preživljavanje	1,62	1,74	2,20	6,92	0,001
ljudski život i dostojanstvo	1,62	1,63	1,34	2,19	0,117
prava djeteta	1,66	1,88	1,50	2,62	0,077
mir i sloboda	1,62	1,71	1,29	3,90	0,023
rad i red	1,93	2,00	1,47	5,97	0,003
konformizam	2,44	2,31	2,32	0,38	0,682
znanje i sposobnost	2,09	1,85	1,63	3,22	0,043
poštenje i nesebičnost	1,91	1,80	1,48	2,95	0,057
ljubav i razumijevanje za bližnje	1,66	1,71	1,45	1,40	0,251
altruizam i tolerancija	1,91	1,91	1,66	1,39	0,254
materijalna sigurnost	2,44	2,17	2,23	1,10	0,336
POMAŽUĆI NAČINI FUNKCIONIRANJA U PROMIJENJENIM OKOLNOSTIMA:					
svjesnost prolaznosti teškoća	1,78	1,83	1,54	1,86	0,160
uvjerenje »to sve ima svog smisla«	2,44	2,11	2,07	2,44	0,092
uvjerenje »i to mogu preživjeti«	1,62	1,80	1,77	0,53	0,590
vjera u Boga, sebe ili nešto drugo	1,69	1,94	1,64	1,44	0,242
moćnost da se nekome izjadate	2,34	2,23	2,43	0,68	0,510
sposobnost iskazivanja emocija	2,12	2,26	2,11	0,46	0,633
osobe koje znaju slušati	2,09	2,23	2,16	0,25	0,782
razgovor s kolegama na poslu	1,94	1,71	2,00	1,28	0,282
igra i razonoda s djecom iz grupe	1,69	1,80	1,61	0,75	0,475
pomoć i razumijevanje obitelji, prijatelja	1,50	1,74	1,48	1,48	0,232
sudjelovanje u različitim grupama	2,28	2,46	2,25	0,76	0,470
spoznaja da drugima pomažete	1,62	1,66	1,45	0,88	0,418
sposobnost kreativnog izražavanja	1,75	2,11	1,77	3,12	0,048
smisao za humor	1,72	1,86	1,77	0,27	0,766
dobra informiranost o zbivanjima	2,19	1,94	1,91	1,43	0,243
razgovor sa samim sobom	2,06	2,20	2,07	0,32	0,725
stalna analiza događanja	2,21	2,08	1,75	4,04	0,020
planiranje svih događanja, prioriteta	2,19	1,86	1,86	2,18	0,118
čitanje i stjecanje znanja	1,97	1,94	1,66	2,23	0,113
različite tjelesne aktivnosti, igre	1,71	2,22	2,04	3,49	0,033
meditacija, relaksacija	2,22	2,46	2,23	1,01	0,367

Odgajatelji iz centra za odgoj / nurses from upbringing centres – $N_1=32$; iz domova za odgoj / upbringing institutions – $N_2=35$; iz dječjih domova / children institutions – $N_3=44$

Tablica 1.2. Analiza varijance subuzoraka odgajatelja prema spolu
(Variance analysis of nurse subsamples divided by gender)

Sadržaj varijable	Aritmetičke sredine subuzoraka N ₁₁	N ₁₂	F-omjer značajan uz P ≤ 0,05	Vjerojatnost (P)
ZADOVOLJSTVO OSOBNIM ŽIVOTOM:				
životnim standardom	2,38	2,73	7,23	0,008
obiteljskim životom	1,47	1,34	0,87	0,353
brakom	1,33	1,19	0,60	0,441
zdravljem	1,66	1,63	0,03	0,867
osobnim razvojem	1,70	2,19	13,51	0,000
karijerom	1,87	2,24	5,98	0,016
perspektivama za budućnost	2,17	2,44	3,48	0,065
PROFESIONALNA KOMPETENTNOST:				
sposobno i uspješno	1,61	1,51	0,68	0,409
opterećeno odgovornošću za djecu	2,06	1,93	0,85	0,360
samostalni i kreativno	1,86	1,66	2,15	0,146
pred velikim profesionalnim izazovima	1,91	2,00	0,33	0,569
bespomoćno	2,78	2,80	0,05	0,894
nezainteresirano i umorno	2,84	2,85	0,02	0,894
ISPUNJAVANJE ODGOJNIH FUNKCIJA:				
pomaganje djeci	1,28	1,32	0,95	0,758
zaštita djece	1,36	1,27	0,79	0,376
kontrola i nadzor djece	1,41	1,34	0,44	0,510
prijateljstvo s djecom	1,31	1,56	4,38	0,039
briga o djeci	1,18	1,19	0,01	0,913
discipliniranje djece	1,63	1,56	0,30	0,583
motiviranje djece	1,38	1,51	1,05	0,307
zastupanje djece	1,47	1,73	3,86	0,052
poučavanje djece	1,21	1,32	1,21	0,274
vođenje djece	1,36	1,51	1,53	0,219
PODRUČJA PROMJENA:				
ciljevi i koncepcija odgojnog rada	2,24	2,61	9,34	0,003
djeca imaju više/složenije probleme	1,77	1,93	1,23	0,269
djelatnici su se promijenili kao osobe	2,27	2,32	0,12	0,729
način odlučivanja o stručnim pitanjima	2,07	2,19	0,70	0,403
stručni djelatnici odlaze iz struke	1,97	1,71	3,75	0,055
način komuniciranja među suradnicima	2,13	2,36	2,43	0,122
socijalno-ekonomski status odgajatelja	1,57	1,61	0,06	0,804
način međusobne pomoći i podrške	2,10	2,24	0,97	0,326
materijalno-financijska situacija u ustanovi	1,61	1,68	0,22	0,637
znanja i vještine o odgoju djece	2,38	2,51	1,05	0,307
broj djece u grupi	2,28	2,39	0,50	0,483
broj djece u ustanovi	2,06	2,24	1,34	0,249
uvjerenje da je čovjek u suštini dobar	2,33	2,63	5,37	0,022
uvjerenje da je časno raditi s djecom	2,31	2,54	2,20	0,141
osobni i profesionalni integritet	2,21	2,29	0,31	0,580
interes za dobrobit/pomoć djeci	2,23	2,66	8,46	0,004
PODRUČJA POTREBNIH PROMJENA:				
materijalno-financijska situacija ustanove	1,43	1,29	1,25	0,266
neadekvatan radni prostor	2,33	1,97	5,29	0,023
veliki broj djece	2,44	2,29	1,10	0,296
»teška« djeca	2,21	2,05	1,44	0,233
nedostatak stručnog odgojnog osoblja	2,14	2,10	0,09	0,765
način organizacije posla	2,03	2,07	0,09	0,762
načini poslovne komunikacije	2,03	1,95	0,24	0,624
načini suradnje s drugim službama	1,93	1,90	0,03	0,861
mogućnosti edukacije i supervizije	1,63	1,58	0,09	0,764
mreža ustanova za djecu i mladež	1,81	1,89	0,18	0,670
otvorenost novim saznanjima	1,66	1,66	0,00	0,992
timski rad, suradnja i odgovornost	1,97	1,80	1,25	0,265
način informiranja stručnih djelatnika	1,70	1,63	0,19	0,663

Sadržaj varijable	Aritmetičke sredine subuzoraka		F-omjer značajan uz $P \leq 0,05$	Vjerojatnost (P)
	N_{11}	N_{12}		
PROFESIONALNU KOMPETENTNOST POBOLJŠAVAJU:				
znanja o promjenama u populaciji djece i mladeži s poremećajima u ponašanju	1,73	1,73	0,00	0,983
specifične metode i tehnike rada	1,66	1,98	5,42	0,022
znanja i vještine rada s grupom	2,06	2,05	0,00	0,958
timski rad	2,01	1,83	1,49	0,225
znanja i komunikacijske vještine	2,01	2,10	0,34	0,558
supervizija	1,94	2,10	1,13	0,289
rad na sebi	2,04	1,95	0,35	0,552
PROMJENE SU IZAZVALE:				
zasićenost stalnim promjenama	2,47	2,36	0,64	0,425
zasićenost čekanjem konačnih rješenja	2,17	2,00	1,25	0,265
osjećaj bespomoćnosti – usamljenosti	2,38	2,27	0,66	0,417
strah i nesigurnost	2,47	2,46	0,00	0,947
ljutnju i ogorčenje	2,23	2,12	0,47	0,496
osnaženje za život uopće	2,10	2,26	1,24	0,268
osjećaj boljeg funkcioniranja u težim situacijama	2,11	2,21	0,52	0,473
povećanje uspješnosti u poslu	2,31	2,44	0,86	0,357
aktiviranje na drugim područjima	2,18	2,36	1,75	0,188
VRIJEDNOSTI KOJE SU DOBILE NA VAŽNOSTI:				
preživljavanje	1,91	1,85	0,16	0,690
ljudski život i dostojanstvo	1,43	1,66	2,74	0,101
prava djeteta	1,56	1,85	4,10	0,045
mir i sloboda	1,43	1,68	3,25	0,074
rad i red	1,68	1,92	2,56	0,112
konformizam	2,31	2,41	0,60	0,439
znanje i sposobnost	0,77	0,81	2,77	0,099
poštenje i nesebičnost	1,60	1,88	2,98	0,087
ljubav i razumijevanje za bližnje	1,53	1,71	1,55	0,215
altruizam i tolerancija	1,74	1,93	1,44	0,232
materijalna sigurnost	2,23	2,34	0,55	0,461
POMAŽUĆI NAČINI FUNKCIONIRANJA U PROMIJENJENIM OKOLNOSTIMA:				
svjesnost prolaznosti teškoća	1,74	1,63	0,61	0,438
uvjerenje »to sve ima svog smisla«	2,20	2,17	0,04	0,847
uvjerenje »i to mogu preživjeti«	1,73	1,76	0,04	0,852
vjera u Boga, sebe ili nešto drugo	1,68	1,85	1,04	0,309
mogućnost da se nekome izjadate	2,24	2,51	3,24	0,075
sposobnost iskazivanja emocija	2,07	2,32	3,18	0,077
osobe koje znaju slušati	2,06	2,34	3,50	0,064
razgovor s kolegama na poslu	1,80	2,05	2,45	0,120
igra i razonoda s djecom iz grupe	1,67	1,73	0,21	0,650
pomoć i razumijevanje obitelji, prijatelja	1,46	1,76	4,42	0,038
sudjelovanje u različitim grupama	2,33	2,32	0,00	0,940
spoznaja da drugima pomažete	1,53	1,63	0,53	0,467
sposobnost kreativnog izražavanja	1,90	1,83	0,26	0,611
smisao za humor	1,74	1,85	0,52	0,472
dobra informiranost o zbivanjima	2,03	1,95	0,27	0,603
razgovor sa samim sobom	2,03	2,24	1,83	0,179
stalna analiza događanja	1,93	2,10	1,25	0,265
planiranje svih događanja, prioriteta	1,90	2,05	1,00	0,319
čitanje i stjecanje znanja	1,74	2,00	3,25	0,074
različite tjelesne aktivnosti, igre	2,16	1,76	6,58	0,012
meditacija, relaksacija	2,37	2,17	1,62	0,206

Ženski odgajatelji / women – $N_{11}=70$; muški odgajatelji / men – $N_{12}=41$

Tablica 1.2. Analiza varijance subuzoraka odgajatelja prema kriteriju stupnja ugroženosti ratnim zbivanjima
(Variance analysis of nurse subsamples by the criteria of war endagerousness level)

Sadržaj varijable	Aritmetičke sredine subuzoraka		F-omjer značajan uz $P \leq 0,05$	Vjerojatnost (P)
	N_{21}	N_{22}		
ZADOVOLJSTVO OSOBNIM ŽIVOTOM:				
životnim standardom	2,55	2,49	0,18	0,670
obiteljskim životom	1,45	1,41	0,09	0,768
brakom	1,50	1,15	4,08	0,046
zdravljem	1,62	1,66	0,07	0,789
osobnim razvojem	1,82	1,91	0,39	0,529
karijerom	2,15	1,93	2,00	0,160
perspektivama za budućnost	2,30	2,25	0,10	0,75
PROFESIONALNA KOMPETENTNOST:				
sposobno i uspješno	1,52	1,60	0,42	0,517
opterećeno odgovornošću za djecu	1,92	2,06	0,85	0,358
samostalni i kreativno	1,75	1,80	0,14	0,702
pred velikim profesionalnim izazovima	1,87	1,98	0,54	0,463
bespomoćno	2,85	2,76	1,01	0,316
nezainteresirano i umorno	2,87	2,83	0,29	0,588
ISPUNJAVANJE ODGOJNIH FUNKCIJA:				
pomaganje djeci	1,17	1,37	3,61	0,060
zaštita djece	1,20	1,39	3,85	0,052
kontrola i nadzor djece	1,32	1,42	0,79	0,380
prijateljstvo s djecom	1,35	1,43	0,51	0,474
briga o djeci	1,10	1,23	2,64	0,107
discipliniranje djece	1,47	1,68	2,71	0,102
motiviranje djece	1,25	1,53	5,51	0,021
zastupanje djece	1,50	1,60	0,61	0,436
poučavanje djece	1,15	1,31	2,93	0,089
vođenje djece	1,37	1,44	0,24	0,628
PODRUČJA PROMJENA:				
ciljevi i koncepcija odgojnog rada	2,55	2,28	4,75	0,031
djeca imaju više/složenije probleme	1,67	1,91	2,97	0,087
djelatnici su se promijenili kao osobe	2,12	2,38	3,86	0,052
način odlučivanja o stručnim pitanjima	2,25	2,04	1,99	0,161
stručni djelatnici odlaze iz struke	1,90	1,86	0,08	0,770
način komuniciranja među suradnicima	2,30	2,17	0,72	0,398
socijalno-ekonomski status odgajatelja	1,62	1,56	0,16	0,691
način međusobne pomoći i podrške	2,20	2,13	0,25	0,619
materijalno-financijska situacija u ustanovi	1,65	1,63	0,01	0,912
znanja i vještine o odgoju djece	2,42	2,44	0,01	0,926
broj djece u grupi	2,30	2,34	0,06	0,800
broj djece u ustanovi	2,27	2,04	2,07	0,153
uvjerenje da je čovjek u suštini dobar	2,40	2,46	0,23	0,634
uvjerenje da je časno raditi s djecom	2,27	2,46	1,58	0,212
osobni i profesionalni integritet	2,35	2,18	1,39	0,240
interes za dobrobit/pomoć djeci	2,27	2,45	1,31	0,254
PODRUČJA POTREBNIH PROMJENA:				
materijalno-financijska situacija ustanove	1,45	1,34	0,84	0,362
neadekvatan radni prostor	2,30	2,14	1,02	0,314
veliki broj djece	2,40	2,38	0,02	0,892
»teška« djeca	2,10	2,18	0,35	0,552
nedostatak stručnog odgojnog osoblja	2,10	2,14	0,07	0,788
način organizacije posla	2,05	2,04	0,00	0,958
načini poslovne komunikacije	2,05	1,97	0,24	0,622
načini suradnje s drugim službama	2,05	1,84	1,91	0,169
moćnosti edukacije i supervizije	1,52	1,66	0,90	0,344
mreža ustanova za djecu i mladež	1,97	1,76	2,07	0,153
otvorenost novim saznanjima	1,62	1,68	0,12	0,730
timski rad, suradnja i odgovornost	1,85	1,94	0,39	0,534
način informiranja stručnih djelatnika	1,55	1,75	1,70	0,195

Sadržaj varijable	Aritmetičke sredine subuzoraka		F-omjer značajan uz $P \leq 0,05$	Vjerojatnost (P)
	N_{21}	N_{22}		
PROFESIONALNU KOMPETENTNOST POBOLJŠAVAJU:				
znanja o promjenama u populaciji djece i mladeži s poremećajima u ponašanju	1,62	1,79	1,22	0,271
specifične metode i tehnike rada	1,62	1,86	2,83	0,095
znanja i vještine rada s grupom	2,02	2,07	0,08	0,777
timski rad	1,87	1,98	0,52	0,470
znanja i komunikacijske vještine	1,82	2,17	6,14	0,015
supervizija	1,90	2,05	1,15	0,286
rad na sebi	1,92	2,06	0,72	0,397
PROMJENE SU IZAZVALE:				
zasićenost stalnim promjenama	2,35	2,48	0,95	0,332
zasićenost čekanjem konačnih rješenja	1,95	2,20	2,61	0,109
osjećaj bespomoćnosti – usamljenosti	2,32	2,35	0,03	0,852
strah i nesigurnost	2,47	2,46	0,01	0,933
ljutnju i ogorčenje	2,12	2,22	0,41	0,524
osnaženje za život uopće	2,02	2,24	2,01	0,159
osjećaj boljeg funkcioniranja u težim situacijama	2,10	2,18	0,32	0,573
povećanje uspješnosti u poslu	2,42	2,32	0,55	0,458
aktiviranje na drugim područjima	2,20	2,28	0,35	0,554
VRIJEDNOSTI KOJE SU DOBILE NA VAŽNOSTI:				
preživljavanje	1,90	1,89	0,01	0,934
ljudski život i dostojanstvo	1,37	1,59	2,40	0,124
prava djeteta	1,42	1,80	6,74	0,011
mir i sloboda	1,35	1,62	3,63	0,059
rad i red	1,47	1,94	10,25	0,002
konformizam	2,45	2,29	1,42	0,236
znanje i sposobnost	1,72	1,90	1,27	0,262
poštenje i nesebičnost	1,50	1,81	3,86	0,052
ljubav i razumijevanje za bližnje	1,35	1,73	7,41	0,007
altruizam i tolerancija	1,55	1,96	7,39	0,008
materijalna sigurnost	2,42	2,18	2,53	0,114
POMAŽUĆI NAČINI FUNKCIONIRANJA U PROMIENJENIM OKOLNOSTIMA:				
svjesnost prolaznosti teškoća	1,47	1,83	6,80	0,010
uvjerenje »to sve ima svog smisla«	2,10	2,24	0,84	0,361
uvjerenje »i to mogu preživjeti«	1,52	1,86	5,32	0,023
vjera u Boga, sebe ili nešto drugo	1,70	1,77	0,20	0,654
mogućnost da se nekome izjadate	2,30	2,37	0,19	0,665
sposobnost iskazivanja emocija	2,10	2,19	0,48	0,490
osobe koje znaju slušati	2,10	2,20	0,39	0,531
razgovor s kolegama na poslu	2,05	1,80	2,39	0,125
igra i razonoda s djecom iz grupe	1,65	1,72	0,26	0,609
pomoć i razumijevanje obitelji, prijatelja	1,42	1,65	2,39	0,125
sudjelovanje u različitim grupama	2,22	2,38	1,02	0,314
spoznaja da drugima pomažete	1,42	1,65	2,39	0,125
sposobnost kreativnog izražavanja	1,65	2,00	6,68	0,011
smisao za humor	1,77	1,79	0,01	0,929
dobra informiranost o zbivanjima	1,92	2,04	0,62	0,432
razgovor sa samim sobom	2,12	2,10	0,03	0,870
stalna analiza događanja	2,02	1,97	0,12	0,728
planiranje svih događanja, prioriteta	1,97	1,94	0,04	0,835
čitanje i stjecanje znanja	1,70	1,91	2,24	0,138
različite tjelesne aktivnosti, igre	1,75	2,15	6,65	0,011
meditacija, relaksacija	2,10	2,41	3,86	0,052

Izravna ugroženost / direct endangeredness – $N_{21}=40$; posredna ugroženost / intermediate endangeredness – $N_{22}=71$